

Conf. univ. Dr. psiholog Maria Dorina Pașca

Arhim. Prof. univ. Dr. abil. Teofil Tia

Psihologie pastorală aplicată

Structura elementară a demersului terapeutic în areal religios

Tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului

† ANDREI,

Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului

și Mitropolit al Clujului, Maramureșului și Sălajului

Cluj-Napoca, 2021

CUPRINS

Prefață: Măiestria de a folosi cuvântul...	9
--	---

PARTEA I:

PSIHOLOGIA PASTORALĂ

1. CE ESTE PSIHOLOGIA PASTORALĂ?

1.1. Identitate. Delimitări. Definiții	19
1.2. Legături interdisciplinare	29

2. METODE DE CERCETARE PSIHOLOGICĂ

2.1. „Metoda” – instrument spre cunoașterea științifică	35
2.2. Metoda observației	36
2.3. Metoda convorbirii	40
2.4. Metoda biografică	42
2.5. Metoda analizei produselor activității	45
2.6. Studiul de caz	45

3. CUNOAȘTEREA PERSONALITĂȚII UMANE

3.1. Personalitatea umană – concept structural	49
3.2. Aspecte ale tipologiei umane	56
3.3. Particularitățile de vârstă	63

4. IMPLICAREA AFECTIVITĂȚII

ÎN STRUCTURILE COMPORTAMENTALE

4.1. Procesele afective primare.	
Trăiri și stări interioare	73
4.2. Procesele afective complexe. Emoțiile	75
4.3. Procesele afective superioare.	
Sentimentele și pasiunile	80
4.4. Caracteristicile vieții afective, din perspectivă pastorală	84

5. CARACTERISTICI

ALE COMPORTAMENTULUI DEVIANT

5.1. Tulburări de risc și de conduită comportamentală	87
5.2. Identități ale elementelor psihopatologice	93

6. IMPLICAREA ECOPSIHOLOGIEI

LA NIVEL PASTORAL

6.1. Elemente de construcție conceptuală	107
6.2. Copilul.	
Apartenența și educația sa religioasă	108
6.3. Persoana privată de libertate.	
Regăsirea credinței	118
6.4. „A fi sau a nu fi” ... credincios?	124

PARTEA A II-A:

CONSILIEREA PASTORALĂ

7. CE ESTE CONSILIEREA?

CONSILIEREA PASTORALĂ

7.1. Conceptul de „consiliere psihologică”	131
7.2. Conceptul de „consiliere pastorală”	139
7.3. Raportul „consiliere psihopastorală” – spovedanie	141

8. ABORDAREA CONSILIERII PASTORALE

8.1. Identitatea consilierului pastoral	145
8.2. Profilul consilierii individuale și de grup	148
8.3. Instrumente abilitate acțiunii de consiliere pastorală	150
8.4. Locul și rolul „ascultării” în consilierea pastorală	155

9. EXERCITAREA ACTULUI DE CONSILIERE PASTORALĂ

9.1. În familie	161
9.2. În școală	165
9.3. În comunitate (ONG-uri, spital, penitenciar etc.)	170

10. NOȚIUNI GENERALE DE PSIHOTERAPIE

10.1. Elemente de identitate psihoterapeutică	173
10.2. Identitatea terapiilor scurte	176
10.3. Valoarea terapiilor ocupaționale	179

PSIHOTERAPIEI ORTODOXE MISTICE

11.1. Ce este psihoterapia ortodoxă?	187
11.2. Metodologia psihoterapiei ortodoxe	187
11.3 Calitățile preotului psihoterapeut	192
11.4. Conceptul plurisemantic de „sănătate”.	
Sănătatea sufletului	193
11.5. Boala sufletului	195

12. GHID PRACTIC TERAPEUTIC

12.1. Terapii ocupaționale (ergoterapie, meloterapie, art-terapie)	199
12.2. Expresia verbală. Povestea terapeutică	207

ANEXĂ: STUDII DE CAZ DIN LUMEA CREDINȚEI	227
--	-----

BIBLIOGRAFIE	301
--------------	-----

PARTEA I: PSIHOLOGIA PASTORALĂ

1. CE ESTE PSIHOLOGIA PASTORALĂ?

1.1. Identitate. Delimitări. Definiții

Termenul „**psihologie**” provine din două cuvinte grecești: *psyche* = **suflet** și *logos* = **știință, studiu**, sudarea lor creând o nouă semnificație: **știința despre suflet**. Studentul teolog ar putea replica: știința despre suflet prin excelență este teologia, chiar dacă denumirea etimologică a domeniului științific respectiv nu sugerează acest lucru: teologia este știința despre Dumnezeu, iar drept urmare se ocupă și de suflet și de mântuirea lui. Cert este că termenul de „suflet” vehiculat în teologie și cel de „psihic”, central în psihologie, nu sunt într-un totu identici. Evoluția separată a celor două discipline a determinat o evoluție semantică diferită; însă ei nu sunt nici în opoziție.

Spre deosebire de teologie care este o știință cu preocupare constant transcendentă, psihologia este un univers de cercetare și analiză prin excelență imanent. Etajul transcendent îi lipsește, și aceasta chiar dintru început, respectiv din clipa în care s-a format ca disciplină autonomă și și-a cristalizat propria identitate academică.

Tocmai de aceea nu putem vorbi de o rivalitate între aceste două domenii de cercetare, ci mai degrabă de o

ignorare reciprocă a lor de-a lungul câtorva decenii, situație impusă de conjunctura istorică (în România, decenii întregi psihologiei i s-a suprimat dreptul la existență printr-o decizie aberantă a liderilor comuniști, iar teologiei i s-a interzis comunicarea fertilă cu disciplinele laice, comunicare care-i sporeau credibilitatea și îi demonstau caracterul științific).

Perioada post-ideologică permite **o reluare a interacțiunilor științifice și de cercetare între aceste domenii**, mai ales că există niște afinități speciale între teologie și psihologie: amândouă sunt preocupate de tulburările, frământările, zbuciumul interior al ființei umane, amândouă doresc să iasă în întâmpinarea ființei umane aflate în angoasă, amândouă au vocații terapeutice, iar metodele lor sunt complementare, iar nu antagonice. Cu alte cuvinte, vorbim de două prietene care au așteptat prea mult – în istoria recentă – până să se întâlnească.

Reluarea legăturilor interdisciplinare între aceste două fascinante domenii pune însă o problemă esențială: aceea a interlocutorilor și a cercetătorilor cu dublă competență, respectiv a specialiștilor care să înțeleagă și să vorbească ambele limbaje: atât cel teologic, cât și cel psihologic. Tocmai de aceea modesta noastră întreprindere pleacă de la o echipă fragilă, dar entuziastă, compusă dintr-un psiholog și un preot, cadre didactice universitare.

În formularea lui C-tin Rădulescu Motru definiția psihologiei ar suna cam așa: „psihologia este **știința**

despre viața sufletească care urmărește să descrie în mod complet și exact diferitele forme ale vieții sufletești; în același timp, ea ne dă și explicarea faptelor sufletești sub raportul succesiunii și al coexistenței lor”. (*Constantin Rădulescu Motru, 1996*)

Cunoașterea psihologică, de-a lungul timpului (*E. Lupșa-V.Bratu, 2005*), poate fi împărțită în trei mari etape:

1) **Etapa pre-științifică** debutează în momentul creării omului, când acesta devine conștient de sine și începe să-și pună întrebări legate de sine și de natura înconjurătoare. Răspunsurile la aceste întrebări aveau o fibră rațională dar, din perspectiva științei moderne, erau naive și inconsistente. Din mitologie datează deci niște perspective asupra sufletului care poate unor cercetători contemporani li se vor părea chiar nostime: astfel, exista conștiința existenței unui **suflet-viață** (care părăsește corpul în timpul somnului și care după moartea omului caută alt corp), a unui **suflet-umbră** (care însoțește corpul în stare de veghe); a unui **suflet-reflex** al corpului (care apare când ne privim în oglindă sau în alte obiecte cu potențial de reflecție) și a unui **suflet-nucleu** (comun omului și animalelor).

2) **Etapa filosofică** debutează odată cu formarea primelor sisteme filosofice, în antichitatea târzie (sec. VI-V î.e.n) și se încheie cu **desprinderea psihologiei de filosofie** (1879). În această perioadă cunoașterea psihologică dobândește un caracter religios sistematizat și argumentat, ea menținându-se la un nivel speculativ.

Urmând exemplul filosofiei și psihologia devine **materialistă** (gândirea este văzută ca o simplă secreție a creierului) sau **idealistă** (viața psihică este văzută ca un fenomen de natură pur spirituală).

3) **Etapa științifică** debutează în anul 1879 când Wilhelm Wundt, la Leipzig, înființează **primul laborator de psihologie experimentală** (foarte curând, în 1893, se înființează primul laborator psihologic la Iași, în 1906 la București, și în 1921 la Cluj).

După I. Mânzat **credința** (în spectrul ei general și mai ales în sens psihologic) este **o atitudine spirituală**, o adeziune, un **asentiment**, o atașare de ceva anume, **o angajare a conștiinței**. Ea presupune o **evaluare a realității** și este produsul unei **convingeri subiective**. (I. Mânzat, 1997)

După Pascal Blaise credința este „*deasupra*”, dar nu „*împotriva*” cunoașterii, fapt care nu obstacolează, ci impulsionează traseul uman spre identificarea și conturarea valorilor. (B. Pascal, 1963)

Credința religioasă, în accepția lui I. Mânzat, constituie o dimensiune fundamentală a spiritului, **materIALIZATĂ într-un sistem de valori**. (I. Mânzat, 1997) Totodată, **credința religioasă** conform lui James W (1916) este credința într-un lucru față de care îndoiala teoretică rămâne încă posibilă; și cum **criteriul credinței rezidă într-o dispoziție spre faptă**, se poate spune că credința constă în a fi gata să investești eforturi într-o cauză al cărei succes nu este (prestabilit sau) garantat dinainte. Este prezentă o calitate morală pe care o numim în

limbaj comun, în ordinea practică, „curaj”; oamenii de mare valoare și de mare potențial înclină adeseori să accepte o doză de incertitudine în credința sau în viziunea lor filosofică, conștienți că în orice „totalitate” rămâne „un fragment” de necunoscut, iar **riscul conferă o anumită salvare cercetării** ce o întreprinzi sau activității pe care o desfășori.

Constantin Rădulescu-Motru este de părere că **credința** exprimă subiectivitatea omenească individuală „fondul sentimental omenesc”; ea este intim legată de personalitatea omului. Esențială este în credință convingerea existenței unui „sens al existenței omenești” în general, și a unui „sens al vieții individului” în particular.

Credința este ineradicabilă pentru că individul nu poate să dizolve din adâncurile sale ontologice convingerea că „**existența are un sens**”, că mica sa persoană nu poate fi indiferentă restului naturii. **Rădăcina oricărui ideal este credința în sensul existenței omenești.** Credința trebuie să afirme **valoarea** individualității omenești în univers. (*Constantin Rădulescu-Motru, 1899*)

I. Mânzat constată că **credința este o depășire a experienței strict cognitive**. Ea implică emoție, sentiment, voință, motivație și atitudine. Credința religioasă nu e depășirea oricărei experiențe, ci a unei experiențe prin alta, completarea lor, folosirea mai multor planuri ale experienței. (*I. Mânzat, 1997*)

Conceptual, pentru a ajunge la experiența religioasă definită în *Dicționarul general al științelor umane* (*Thines-Lempereur, 1984*) ca fiind „o componentă a

atitudinii față de viață”, conceptul indică și „înțelegerea lumii ca semn al divinului și, într-o formă mai generală, înțelegerea prezenței divinului în anumite realități pământești”. Această înțelegere poate avea un caracter intuitiv, dar – imediat – și o mare profunditate afectivă”.

Este important să pornim de la **experiența trăită** definită în *Marele dicționar al psihologiei (Larousse, 2006)* ca „un ansamblu de evenimente care exercită asupra individului o influență durabilă, adeseori chiar ireversibilă”. Experiența trăită depășește, integrându-le, unele influențe ale mediului de viață, ale căror efecte pot fi modificate de anumiți factori genetici (ce țin de variația individuală) și de experiența anterioară.

Mai recent, cea mai consistentă contribuție românească la studiul, identificarea și conceptualizarea elementelor fundamentale de **psihologia credinței și psihologia vieții religioase**, la nivelul bibliografiei în limba română, și-au adus-o I. Mânzat I. Moldovan, personalități care vor reprezenta puncte esențiale de reper în lucrarea de față. (*I. Mânzat, 1997 și I. Moldovan, 2001*).

Antoine Vergote subliniază faptul că psihologia s-a născut odată cu omul, precum și religia, de aceea, afirmă el, **totul în religie este și psihologie**, chiar dacă în anumite sisteme simbolice religia nu coincide cu fizionomia ei psihologică. El subliniază faptul că **psihologia nu poate și nu-și asumă afirmații sau negații cu privire la realitatea divinului**, ci se menține într-o poziție exterioară în raport cu intențiile relaționale ideologice pe care unii le-ar promova. (*A. Vergote, 1985*)

Pentru I. Moldovan scopul și obiectivele psihologiei vieții religioase **nu vizează susținerea sau combaterea unor teze, afirmații, dogme sau adevăruri de credință, ci ea trebuie** ca – prin mijloace științifice proprii – să descopere și să explice nașterea credinței, evoluția ei, să analizeze modul în care credința se reflectă în convingerile și atitudinile individuale. (*I. Moldovan, 2001*)

Astfel, psihologia recurge la studierea motivațiilor, a intențiilor, a trăirilor afective umane; analizează motivația direcției de orientare a vieții cuiva și mijloacele pe care le folosește cineva spre a-și duce la împlinire obiectivele.

Psihologia religiei după I. Mânzat, este disciplina care se ocupă cu cercetarea particularităților psihologice ale credinței și experienței religioase și a diverselor atribute și trăiri ale personalității credincioșilor. **Problematica fundamentală** a psihologiei religiei poate porni de la:

- a) structura și dinamica psihismului la omul credincios;
- b) rădăcinile psihologice ale religiei;
- c) conținutul experienței religioase;
- d) componentele și funcțiile credinței religioase;
- e) rolul inconștientului și al conștientului în trăirea religioasă;
- f) particularitățile psihice ale persoanelor religioase;
- g) complexitatea sentimentelor de tip religios, filiația speranță – iubire - credință;
- h) pericolul disoluției personalității în credința fanatică,

E necesar să remarcăm câteva exigențe științifice elementare ale cercetării academice în domeniul psihologiei religiei: (**I. Moldovan, 2001**)

a) În abordarea fenomenului religios, realitate „concretă” în viața credinciosului, este necesară o deplină atitudine științifică a cercetătorului;

b) Delimitarea clară, din punct de vedere metodologic, și stabilirea unor raporturi de egalitate și complementaritate cu religia, servește ambelor discipline; psihologia își păstrează identitatea și specificitatea, putând oferi date și rezultate din cercetarea empirică, ce pot servi religiei drept bază de valorificare a unor adevăruri cunoscute prin teologia revelată;

c) Religia (mai ales cea creștină) se bazează pe un raport stabilit între om, ca realitate fizică și psihologică, cu un „Cineva”, o realitate transcendentă, Care acceptă o relație de tip personal cu omul; trăirile, atitudinile, experiențele și convingerile, motivațiile, trăirile afective rezultate din acest raport, devin obiect de studiu al psihologiei;

d) Deoarece nu toți oamenii „aderă” la o religie, existând și indiferenți din punct de vedere religios sau atei, și datorită caracterului „simbolic” prin care este percepută și trăită relația individuală cu transcendentul, atenția cercetărilor psihologice trebuie să se îndrepte, în egală măsură și asupra acestora;

e) Ca știință empirică, psihologia vieții religioase se orientează asupra conduitelor și fenomenelor observabile, pe care le explică, cel puțin parțial, prin raportarea lor la funcțiile subiective;

Iată deci că **intersectarea dintre teologie și psihologie** a dat naștere la o serie de parcursuri academice coagulate sub denumiri deosebite: **psihologia credinței religioase, psihologia religiei, psihologia vieții religioase** etc. Dintre cercetătorii pasionați de cercetarea de contact dintre psihologie și religie amintim pe Th. Ribot, P. Janet, W. James, C. G. Jung, H. Delacroix, G. W. Allport, E. Durkheim, Mircea Eliade, Mircea Florian etc.

Volumul de față poartă însă denumirea de „Psihologie Pastorală”. Care este preocuparea academică care se ascunde în spatele acestei denumiri? Psihologia pastorală se pare că are o fizionomie aparte.

Ea este **o sub-ramură a unei discipline aparte din Teologie**, respectiv **Pastorală**, și are în obiectiv **analizarea proceselor psihologice inerente activității pastorale**. În activitatea concretă a preotului – păstor de suflete, el va lua contact cu o serie de trăiri umane, reacții, atitudini, convingeri, pe care nu le va înțelege corespunzător, și în raport cu care nu va putea să acționeze corectiv, dacă nu le va ști lectura din perspectivă psihologică, adică dacă nu va avea minime competențe psihologice.

Așa s-a născut necesitatea coagulării acestei discipline. Ea este deci o disciplină sectorială recentă a teologiei (care se ancorează în dialogul tradițional interdisciplinar dintre teologie și psihologie) consistând în **aplicarea principiilor psihologice, a metodelor psihodiagnostice și psiho-terapeutice, precum și a demersurilor experimentale de cercetare și de**

interpretare psihologică, la întreaga serie de probleme privitoare la teologia și practica pastorală.

Definiția aici propusă reușește într-o anumită măsură să delimiteze **sectorul propriu psihologiei pastorale**, întrucât definiția oricărei sub-discipline psihologice trebuie să includă sectorul specific căruia i se adresează (de exemplu, **psihologia religiei** studiază fenomenele religioase ca experiență subiectivă; **psihologia educației** studiază procesele psihologice inerente practicii educative etc.).

Psihologia pastorală se interesează deci de **procesele psihologice care au loc într-un context pastoral, respectiv situațiile în care sunt angajate două sau mai multe persoane** (una dintre acestea fiind, de obicei, preotul păstor), **într-un dialog care presupune relația cu Dumnezeu.**

„Putem vorbi de un context pastoral atunci când se instaurează o relație inter-personală între un preot și una sau mai multe persoane („subiecți pastorali”) **deschiși prezenței transcendentei**. Psihologia pastorală ca nouă disciplină teologică a fost impusă de exigențele concrete ale muncii păstorului de suflete. Membrii clerului sunt chemați să facă față multor roluri într-o societate democratică: să fie preoți, profesori, asistenți sociali, administratori, jurnaliști etc.

Dincolo de rolurile „tradiționale”, astăzi devine tot mai solicitat preotul în calitatea lui de „sfătuitor”, de „consilier”, căruia credincioșii să i se poată adresa în momentele de criză ale vieții lor (conflicte conjugale și

familiale, decizii majore de luat în viață, doliu, probleme etc.)". (*G. Sovernigo, 1998*)

Cum menționam, unul din rolurile tot mai pretinse preotului în exercitarea responsabilității lui în legătură cu comunitatea este acela de **consilier**. În trecut, aceasta era în strânsă conexiune cu vocația de **vindecător** al rănilor interioare. Aceste două competențe erau nedetașabile chiar și pe vremea Mântuitorului (El era **taumaturgul** prin excelență). În istoria recentă, ele apar separate: preotul se angajează în mod special în activitatea pastorală, în timp ce diferiți alți specialiști (medici, psihoterapeuți, psihologi) se dedică vindecării (fizice și mentale).

Aspectul pozitiv al acestei „sectorizări” este că fiecare specialist va ști, cu maximă competență, să rezolve problema care intră în atribuția sa, dar aspectul negativ este că **se va pierde tot mai mult din atenție omul în integralitatea sa**. Parcelarea înseamnă, inevitabil, și fragmentare, fărâmițare, atomizare a perspectivelor. Acest aspect negativ se încearcă a fi evitat prin studierea Psihologiei Pastorale de către studenții teologi.

1.2. Legături interdisciplinare

Psihologul francez J.-M. Pohier a observat că „religia a început să utilizeze în vederea realizării propriilor obiective, tehnici ale psihologiei; acest uz este în primul rând practic, dar faptul în sine demonstrează implicit o acceptare a conceptelor și teoriilor psihologice”. (*J.-M. Pohier, 1991*)